

ХАРАКТЕРНИЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ

Олена Колесник

Колесник О. С. Характерництво в українському історичному романі / О. С. Колесник // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип. 75. Серія: філософські науки. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – С. 92–96.

На основі компаративного аналізу визначних українських історичних романів різних періодів (XIX, середина XX, початок XXI ст.) розглядається художнє зображення феномену козацького характерництва.

Ключові слова: історичний роман, козацтво, Мамай, характерництво.

Актуальність дослідження забезпечується неперехідним значенням історичного жанру в українській та світовій літературі та, водночас, помітним оновленням його форми та тематики. Це значення особливо велике для нашої країни, яка тільки стверджує свою етнокультурну самість. На жаль, одних закликів до вивчення власної історії недостатньо. Держава має реально підтримувати письменників та популяризувати їхні твори.

Український історичний роман має давні та достатньо стійкі традиції. Проте, серед великої кількості романів не так вже й багато таких, що сполучали б достатню історичну достовірність з високим художнім рівнем. Висвітлено не всі історичні періоди – автори традиційно цікавилися князівськими часами та козащиною, випускаючи з поля зору інші гідні уваги епохи та події.

У романах радянських часів є занадто помітним ідеологічне замовлення, особливо щодо двох моментів. По-перше - це класова боротьба, яку обов'язково треба було вписати в будь-який сюжет. По-друге – спекуляція на дійсно важливій для України темі оборони рідної землі; при цьому «свої» однозначно ідеалізувалися, а будь-які супротивники – демонізувалися. Звісно, до історичної правди тут досить далеко, і невідомий автор «Слова о полку Ігоревім», з його амбівалентною характеристикою героя, може дати сто ходів уперед своїм літературним спадкоємцям. Подекуди настанова на те, що «ми мирні люди» приводила до суттєвих перекручень історії.

Склалися своєрідні шаблони написання роману. Зокрема, майже обов'язкове з часів Вальтера Скотта поєднання значних історичних подій та особистої (любовної) історії могло подаватися у двох варіантах. Перший був закладений ще Кулішем у «Чорній Раді»: це перемога особистого кохання як запорука продовження життя і виживання народу

навіть на тлі найтрагічніших подій. Другий, улюблений радянськими письменниками: трагічна особиста доля героя на тлі історичного оптимізму.

Історичне розумілося, перш за все, як політичне та соціальне. Культурне життя в основному зводилося до етнографічного тла подій. Релігія в радянські часи майже завжди подавалася суто негативно. Реальний «життєвий світ» українського села практично ігнорувався, лише подекуди в обмежених дозах використовувався для створення колориту (виключення – «Тіні забутих предків» Коцюбинського, але це не історичний текст у власному сенсі слова). І це при тому, що українські повір'я, в тому числі міфолого-космологічні, були достатньо широко розповсюджені ще на початку ХХ ст., а подекуди у пережитковому вигляді зберігаються і в наш час.

Цікавість до прихованих граней народної душі, починається з романтиків, з їхнім замилюванням темним і таємничим у фольклорі, з їхньою цікавістю до містичного, ірраціонального, що може виявлятися і як піднесене, і як гротескне, а подекуди й жахливе. Проте їхня увага до надзвичайного за рахунок типового та характерного робить їхні твори занадто особистісними, авторськими для того, щоб передати увесь спектр народного життя.

З іншого боку, в наш час однією з помітних тенденцій історичного та цивілізаційного роману стає розкриття прихованих шарів існування народу. Відтворення потаємних аспектів історичної атмосфери (пережитки язичництва, життя декласованих елементів тощо) довго залишалися прихованими від офіційної історії, і навіть від романтиків кшталту Вальтера Скотта. Увага до них з'являється на початку ХХ ст. В цьому плані знаковою є назва роману відомого британського письменника Джона Бакена (Buchan) «Покров темряви»: «темні», тобто, прості люди живуть в темряві безправ'я та злиднів, зате можуть розчинятися в темряві, щоб уникнути ворогів, а всі відомості про них сховані від сучасників та нащадків тією-таки темрявою. Герой роману виникає з безвісності, пролітає метеором по нічному небу – і знов розчиняється в імлі. За рахунок такої зміни перспективи своє власне, начебто вивчене і відоме, минуле розкривається як дещо нове і незнайоме. Перед читачем постає втрачена цивілізація, сучасні спадкоємці якої не повністю розуміють, *що саме* вони отримали від пращурів.

Подібні романи, які презентують „своє як чуже” можуть розмивати межу реалістичної оповіді та фентезі, або викладати історичні події з використанням прийомів магічного реалізму. Такі елементи фантастики дозволяють розкрити життєвий світ наших предків, для яких надприродне було таким само реальним, як фізичне.

В українській історії однією з таких «потаємних» тем є характерництво. До нього звертався і П.Куліш, а зараз це поняття стало надбанням популярної культури. Про це

свідчить хоча б значна кількість відповідних україно- та російськомовних сайтів (в основному, ближчих не до історичної науки, а до фантастики). Є й друковані книги, такі як праці Тараса Каляндрука "Тасмниці бойових мистецтв України" й "Загадки козацьких характерників". Щоправда, вони малодоступні з причини обмеженого накладу.

Інформація, яку ми там знаходимо, інтригує. Про характерників пишуть, що вони могли бачити майбутнє та події, що відбувалися за сотні кілометрів в інших краях, впливали на свідомість людей, лікували смертельні рани, знаходили скарби, виходили сухими з води тощо. Офіційна церква звинувачувала „характерників” у чаклунстві.

Цікаві дані додає відомий (за кордоном) скульптор та майстер бойових мистецтв Олесь Бадьо. На його думку, характерники були особливою верствою в козацькому суспільстві, людьми, які вміли змінювати колір очей, яких не брала звичайна зброя, які могли зникнути з ворожого оточення разом з конем, перетворитись у вовка, сокола тощо, могли з'явитись перед битвою – й вона не відбувалася. Уособленням характерників він називає Козака Мамаю. На думку цього автора, такі уявлення, в певній мірі, ґрунтуються на фактах існування людей, які володіли містичними силами, подібно до ніндзя та їхніх вчителів–ченців (ще одна дуже міфологізована тема). Одна з найцікавіших скульптур Бадьо «Суто» зображує якраз козака-характерника в бою. Автора надихнула реальна історія козака Нечая, чий неймовірні бойові здатності, як стверджує скульптор, можна пояснити тільки характерництвом.

Зрозуміло, що в такому випадку надзвичайно важко відділити істину від домислів. Згадаймо хоча б те, що історичні гетьмани, полковники і кошові отамани: Дмитро (Байда) Вишневецький, Іван Підкова, Самійло Кішка, Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Максим Кривоніс, Дмитро Нечай і особливо Іван Сірко – вважалися характерниками.

Додамо, що повір'я є чи не найскладнішою для фіксації фольклорною формою, особливо якщо вони побутували серед суспільної верстви, яка зникла ще до виникнення сучасної етнографії.

Незважаючи на такі складнощі, феномен характерництва увійшов у художню літературу. Схожість та відмінність в осмисленні цієї теми різними письменниками в різні часи можна прослідкувати на прикладі трьох романів.

Перший з них – це чи не найвідоміший історичний роман України: **«Чорна Рада» Пантелеймона Куліша**, написаний в 1857 р., про події 1663 р.

Другий – **«Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» Олександра Ільченка**, написаний майже точно через сто років (1958) і присвячений теж 1660-тим.

Третій, а точніше, треті – «Джури козака Швайки» та «Джури-характерники» Володимира Рутківського 2007 та 2009 рр. видання, присвячені подіям 1487-1492 рр.

Почнемо з роману Пантелеймона Куліша. В «Чорній раді» з нашою темою безпосередньо пов'язаний образ одного з головних героїв – Кирила Тура, в якому критика помітила певну схожість з Мамаєм, і якого сам автор назвав втіленням українського характеру. Останнє здається деяким перебільшенням, хоча не можна сперечатися, що в цьому образі дійсно знайшло вираження дещо дуже типове для українства. Козак Кирило Тур – людина великих здібностей, які сполучаються з химерною, непостійною вдачею. Непослідовність його дій можна пояснити імпульсивністю характеру, але тільки частково. Кирило свідомо алогічний – на зразок Івана-Дурника з казок, який знає потаємну, міфологічну логіку подій, і веде себе у відповідність з нею, а не з профанним здоровим глуздом. Обравши життєву роль таємничого характерника, Тур створює навколо себе легенду. Міфологізуючи власну постать, він не тільки інтригує знайомих, але й сам в певній мірі вірить у власні надзвичайні можливості.

З тексту ми дізнаємося про гадані властивості характерників. Так, молодий представник козацької старшини Петро з побоюванням думає: ««А що як справді він характерник? Чував я не раз од старих козаків, що сі бурлаки, сидючи там у комишах да в болотах, обнюхуються з нечистим. Викрадали вони з неволі невольників да й самих туркеня, іноді так мудро, що справді мов не своєю силою. Не дурно, мабуть, іде між людьми поголоска про їх характерство... Утікає від татар, розстеле на воді бурку да й попливе, сидя, на другий берег... Ну, то вже дурниця, що ляхи з переполоху провадять, буцім запорожці ростуть у Великому Лузі з землі, як гриби, або що в запорожця не одна, а дев'ять душ в тілі, що поки його вб'єш, то вбив би дев'ятеро простих козаків. Може, не зовсім правда і про бурку. А що запорожцеві вкрасти, що задумає, то мов із гамана тютюну дістати. Вони напускають ману на чоловіка...» ... Да й згадав, як у старого Хмельницького сидів у глиці такий, що ману напускав. «Що ви, - каже, - що мене стережете? Як схочу, то лиха встережете мене! Ось зав'яжіть мене в мішок». Зав'язали його да й притягли до трямки, аж він і йде з-за дверей: «А що, вражі діти! Встерегли?» ... «Що ж, - думає, - як і се такий химородник? Піду скоріш, щоб справді не скоїв він якого лиха»» [2, с. 74].

Сам Тур говорить: ««Що нам кайдани? Я призапас такої розрив-трави, що тільки притулю, дак ік нечистому й порозпадаються ... Хіба не чував ти про наших характерників, що намалює углем на стіні човен, сяде та попливе, неначе по Лиману?»» [2, с. 177].

Таким чином, автор наводить повір'я щодо характерників, які побутували в народі, не спростовуючи, але й не підтверджуючи їх. В сюжеті роману нема ніяких чудес, а віра (або симуляція віри) Кирила Тура у власні надзвичайні здібності виглядає проявом ексцентричності. Проте, без цієї характерницької ексцентричності весь текст роману, і зображення українського характеру вийшли б набагато більш однолінійними та прісними. Адже важко заперечувати українську схильність до ірраціонального, подекуди – містичного, що відзначав П.Куліш [див. 4]. Введення образу характерника – хай тільки гаданого – дозволяє письменнику надати тексту додаткового виміру.

В зовсім іншому плані використовує концепцію характерництва **Олександр Ільченко**. Його химерний роман «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай та Чужа Молодиця» був написаний за часів радянської влади, але його аж ніяк не можна віднести до соцреалізму. У цього твору складна доля, що не дивно – дивує скоріше те, що він взагалі був надрукований. В ньому є і дещо від класового підходу, і заклики до єдності з Росією, проте стосунки цих країн показані досить складними, а Україна аж ніяк не виглядає «молодшим братом», що потребує постійної опіки. Подив у читачів викликали і позитивні образи священників, і введення в текст постаті Господа, хоча і в бурлескному осмисленні. Дивує також безмежна неймовірність подій – і це в ті часи, коли визнавалася тільки наукова фантастика, а поняття фентезі та магічний реалізм взагалі не використовувалися.

Саме магічний реалізм, добре досліджений на прикладі латиноамериканської літератури, але присутній практично в усіх культурах світу, може пояснити специфіку роману. Серед основних прикмет цього напрямку називають такі: магія не пояснюється автором, а герої сприймають її як належне; образи є символічними; особлива увага приділяється почуттєвій сфері; широко використовуються фольклор та міф; значне місце в сюжеті посідають опозиції верх – низ, життя – смерть тощо. Все це є в романі Ільченка, який, отже, цілком можна вважати зразком магічного реалізму на українському терені.

З іншого боку, цей роман є глибоко народним за духом. Його трагікомічність нагадує і «Енеїду» Котляревського, і героїку народних дум. Безперечні зв'язки з традиціями вертепу та народного театру, який у зниженому вигляді підіймає найголовніші проблеми людського буття. Недарма сюжет роману – діалектика життя та смерті – має паралелі у включеній в нього виставі лицедіїв.

Типовими і, водночас, дуже міфологічними, є постаті головних героїв – юного коваля Михайлика, який на очах зростає від казкового дурника, що не знає ані страху, ані сміху, до справжнього лідера; його надтурботливої матері, готової ятаганом захищати своє дитячко; Ярини Подолянки – втілення народної краси, та інших. Але всі вони –

звичайні люди. Проте серед них вже котре століття живе Козак Мамай, уособлення безсмертного народного духу. В нього закохана Чужа Молодиця, тобто, Смерть. Але сам він кохає не дуже гарну, не дуже молоду, «сердиту», проте активно добру і дуже живу Лукію. Однак щастя з нею йому не судилося – як би він цього не хотів, поки народ потребує захисту і допомоги, Мамай не може облишити своє безстрокове козакування і стати приватною особою.

Основним джерелом натхнення Ільченка, звісно, стали численні **народні картини**, що зображують Мамаю. Зазвичай при міжвидовому перекладі літературне першоджерело передається мовою зображувального мистецтва (ілюстрація), театру (сценічна постановка) чи кіна (екранізація). Тут ми бачимо зворотну динаміку – роман є своєрідною спробою літературного відтворення культурних реалій, які стояли за картинами, але досі не були висловлені вербально.

Цих народних картин безліч, незважаючи на те, що далеко не всі з них дійшли до нашого часу. З цієї популярності можна судити, про те, що образ Козака був надзвичайно важливим для людей, які малювали та берегли його зображення. Однак вивчатися Мамаї почали в лише в 1960 р. коли у Львові вийшла книжка, накладом лише в 1000 примірників. Нагадаймо, що роман Ільченка вийшов двома роками раніше – в 1958 р., а оскільки він включає до себе теоретичні міркування, схоже, що пріоритет в дослідженні архетипового образу належить саме письменнику.

Всі зображення Мамаю неповторні. Подекуди він зображується в оточенні інших персонажів – він може грати танцюючій парі, або пити з чортом. На одній картині він грає, сидячи верхи на коні. Але переважна більшість картин створені за одним канонам. Тут Мамай самодостатній, а тому статичний. Він має все – коня, шаблю, пляшку, кобзу. Він сидить під деревом – звісно ж, Світовим, - часто на кургані, який означає зв'язок з тисячолітньою спадщиною. В певному плані Мамаю можна вважати втіленням українства в цілому. Як чоловік, воїн, він уособлює стихію козацтва, яка протистоїть іншому аспекту української душі – жіночому, пасивному, втіленому Шевченком в картині «Катерина». Проте спокій Козака, його мирне заняття, його ставлення до війни як небажаної необхідності, не дають розглядати його тільки як образ безмежної чоловічо-військової вольниці (на зразок Кирила Тура). Ця неоднозначність була підмічена Ільченком, який показав Мамаю глибоко мирною людиною, що прагне звичайного тихого щастя, але змушена постійно воювати, захищаючи свій народ.

Образ Мамаю продовжує своє художнє життя. Свідченням цього, зокрема, є представлена в журналі «Український світ» добірка традиційних зображень Мамаю та картин з тематичної виставки, що відбулася у Санкт-Петербурзі 1993 р. Деякі з сучасних

художників зобразили Козака у відповідності до народного канону. Але є й не зовсім традиційні теми. Наприклад, на картині Миколи Домашенка Мамай летить верхи на чорті, що безперечно натякає на сюжет Гоголя. Ще цікавішу паралель провів Сергій Тріпак, чия картина «Мамай і Смерть» відсилає глядача до гравюри Дюрера «Рицар, Смерть і Диявол». Обрана художником тема також безпосередньо дотична до назви роману Ільченка, адже «Чужа Молодиця» є втіленням Смерті, якій протистоїть безсмертний козак.

Народні картини стали джерелом для образу бронзового Мамає на Майдані незалежності в Києві.

Нарешті, у 2002 р. до образу Мамає звернувся український кінематограф. Оскільки фольклорні тексти про Мамає практично відсутні (це короткі жартівливі підписи на деяких картинах), сюжет є суто авторським, заснованим на текстах двох українських дум, татарської «Пісні дервіша про трьох доблесних мамлюків», яка звучить у фільмі без перекладу, народних картинах та власній фантазії режисера та сценариста **Олеся Саніна**.

Крім режисури, слід відмітити чудову роботу оператора та композитора. Недарма вся знімальна група – режисер, оператор, композитор та виконавці головних ролей – отримали 2004 року Державну премію України імені Олександра Довженка.

Оператор Сергій Михальчук зміг показати неймовірний хронотоп, який, з одного боку, є цілком конкретним - український Степ XVI століття, а з іншого, - володіє тією самою універсальністю, що й вестернові пейзажі Серджіо Леоне, і так само виступає дійовою особою стрічки. Саме степ є спільним простором двох народів та двох культур, де відбувається їхній трагічний контакт.

Не менш важливе значення має музика, і це природно, оскільки О.Санін є не тільки кінематографістом, але й фольклористом-лірником, який приймав участь у запису саундтреку. Композитор Алла Загайкевич використала величезну кількість зразків української та татаро-турецької автентичної музики, проте при цьому її метою було створити не замкнений у собі фольклорний світ, як у Параджанова, а навпаки, розкрити простір контакту двох світів, місце творення і руйнування [1, с. 30]. Адже в кінці фільму звичайний український хлопець втрачає всі колишні зв'язки, перестає бути собою, і стає кимось зовсім іншим – безіменним Мамаєм.

На жаль, цей чудовий фільм, який набув визнання за кордоном, і який самим своїм існуванням доводить, що українське поетичне кіно (та кіномистецтво взагалі) ще не вмерло, пройшов мало поміченим. Частково це пояснюється специфікою стрічки, яка може бути незрозумілою для непідготовленого глядача, звиклого до чіткої фабули. Проте великою мірою це результат недостатньої реклами та промоції. Фільм просто неможливо

(!) знайти на ДВД. Єдиним варіантом є скачування його із сайту, на якому він з'явився завдяки особистому знайомству володаря веб-сторінки з режисером.

Мамай згадується в «неймовірному детективі» (авторське визначення) провідного сучасного дитячого письменника **Всеволода Нестайка «Таємничий голос за спиною»** (1990). Дія «Таємничого голосу» відноситься до кінця 1980-х років (при перевиданні текст був дещо осучаснений), і не має прямого відношення до історичних подій. Проте химерність сюжету, який поєднує переконливий реалізм та нічим не пояснювані чудеса, вірогідно, має одним з джерел роман Ільченка. Це «першоджерело» згадується в тексті, коли юний герой пише поему про козака та його коня, які вміли ставати невидимими. У нього на стіні висить картина з зображенням Мамаю, що часом, здається, посміхається. Крім того, щонайменше трьом героям чується за спиною стукіт копит та голос, який заспокоює їх у складні моменти. Реальність це чи ілюзії – автор не пояснює.

Можна згадати також один з улюблених українських мультсеріалів «**Як козаки...**». Самого Мамаю, та й характерництва, у власному сенсі, там нема. Але навряд чи образи героїв, які легко і весело виконують будь-які неможливі завдання (бо «козацькому роду нема переводу!»), могли б з'явитися, не будь в українській традиції постаті архетипного Козака.

В наш час тема характерництва дуже цікаво розроблена в творах одного з кращих дитячих (власне, за англійською класифікацією його книжки розраховані не на дітей, а на young adults – підлітків) письменників **Володимира Рутківського**. В 2007 р. вийшла його книга «Джури козака Швайки», в 2009 р. - «Джури-характерники», зараз автор працює над заключним томом трилогії. Ця надзвичайно якісна, світового класу, проза присвячена досить мало висвітленому періоду – кінцю XV ст., коли формування козацтва лише починалося.

Як видно з назви другої частини, характерництво займає в романах важливе місце. Швайка – знов-таки, досить близький «родич» Мамаю – вважається характерником, невловимим, непереможним вовкулаком. Не бажаючи перетворювати історичний роман на фентезі, автор дає достатньо реалістичне пояснення – насправді у деяких козаків є вчені вовки, які допомагають їм обманювати погоню. До речі, кінь Вітрик та вовк Барвінок козака Швайки корелюють з Добрянком та песиком Ложкою, супутниками Мамаю з роману Ільченка. Характерництво героїв Рутківського виявляється також у здатності героїв після відповідного тренування використовувати гіпноз та здатність передбачення. Нарешті, найголовнішою силою Швайки та його друзів є їхня єдність з природою, яка дозволяє їм буквально розчинятися у пейзажі – що вже нагадує «покрив темряви» з однойменного роману Дж. Бакена.

Ця властивість чудово передана ілюстраціями Максима Паленка, якого сміливо можна назвати співавтором книжок. На його малюнках, які надають книзі ще більшої міфічної та архетипної глибини, цілком реальні речі стають химерними, портрет та пейзаж переливаються один в інший. В другому томі ця властивість виявляється ще виразніше, зокрема, портрет – цілком в дусі Арчімбольді – може складатися з предметів, які характеризують персонажа чи ситуацію. Одним з візуальних лейтмотивів «Джур-характерників» є вписані в малюнок мапи України. В тому числі, на цілком канонічному зображенні Мамає (який пояснюється як історичний татарський хан, за часів якого панувала справедливість та дружба народів), на кобзі замість струн «натягнуті» річки України. Це створює яскравий візуальний образ, а також привертає увагу до ролі Дніпра як своєї осі, хребта України.

Уявлення про зв'язок козаків-характерників з вовками безпосередньо корелює з міфопоетичним значенням цієї тварини. На символічному рівні вовк може означати вигнанця з роду, одинака або представника специфічного гурту. В негативному сенсі – це злочинець. В позитивному – хлопець (або група хлопців) що проходить ініціацію поза межами «своїї» території; пізніше такі групи могли ставати одним з джерел формування князівської дружини. Отже, вовк та представник особливого, маргінального військового стану, з міфологічної точки зору, дійсно є взаємозамінними.

Слід звернути увагу на те, що в українських та білоруських повір'ях вовкулаки – на відміну від західноєвропейських вервольфів – не обов'язково поставали як втілення зла. Подекуди, вони навіть асоціювалися з народними месниками (партизанами) та оцінювалися цілком позитивно.

В билинах Вольга обертається сам і обертає дружину на різних тварин, в тому числі вовків, коли йому потрібна особлива швидкість пересування. Сербським аналогом є Змій Вогняний вовк, герой з подібними здібностями [див 3, с. 223]. В «Слові о полку Ігоревім» головний герой тікає з половецького полону горностаєм, гоголем, вовком, соколом [5, с. 370]. У даному випадку це просто метафора, але вона знаходиться в семантичному полі відомого по всьому світу мотиву магичної втечі. Там само, в «Слові...» йдеться і про князя, чиє перевертництво вважалося цілком реальним. Це – Всеслав Полоцький. Його характеристика в тексті амбівалентна, але вважати його суто негативним персонажем, яке це роблять у своїх перекладах М.Заболоцький та І.Шкляревський, не можна хоча б тому, що в тексті йдеться про його славу, втрачену нащадками. Якщо ж звернутися до історичного контексту, то Всеслав ніколи не використовував допомогу половців у князівських усобицях, навпаки, це робили його вороги. Його вовча іпостась пов'язується, перш за все, з виключною швидкістю пересування, що повністю

узгоджується з біографічними даними – Всеслав був одним з «наймобільніших» князів свого часу. Так що у східнослов'янській традиції вимальовується постать вовкулака як істоти, що відрізняється не стільки кровожерливістю, скільки швидкістю та невловимістю для ворогів.

Таким чином, дослідження теми характерництва в літературі дозволяє нам краще зрозуміти українській національний характер, та його відображення в красному письменстві. Подальшого вивчення заслуговує, по-перше, кореляція історичних фактів стосовно характерництва і його зображення у фольклорних жанрах та літературі і, по-друге, встановлення європейського та світового контексту цієї теми через компаративне дослідження аналогічних повір'їв та їхньої художньої обробки в різних етнокультурних традиціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загайкевич А. «Кіно дає змогу...» // Кіно-Коло. - № 15, 2002. - С. 27-32.
2. Куліш П. Чорна рада. - К.: Веселка, 1990. – 256 с.
3. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. - М.: Советская энциклопедия, 1991. – 736 с.
4. Пуліна В.І. Естетичні позиції в культуро творчості Пантелеймона Куліша: Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук. – К., 2007. – 19 с.
5. Слово о полку Ігоревім. Текст першодруку у ритмічному викладі // Яценко Борис. „Слово о полку Ігоревім” як історичне джерело. Таємниці давніх письмен. – Київ: Просвіта, 2006. – 508 с.

На основе компаративного анализа выдающихся украинских исторических романов разных периодов (XIX, середина XX, начало XXI ст.) рассматривается художественное изображение феномена казацкого характерничества.

Ключевые слова: исторический роман, казачество, Мамай, характерничество.

The article deals with the artistic representation of the phenomenon of the Cossacks' "kharakternitstvo" using the comparative analysis of the Ukrainian historical novels of different epochs (XIX ct., mid XX ct., early XXI ct. A.D.)

Key words: Cossacks, historical novel, Mamai, "kharakternitstvo".